

Türkün böyük yazıçısı

...O gün hava da ayrılıq qoxulu, tutqun, qaşqabaqlıydı... Payızın ilk günüydü. Yaşıl yarpaqlar hələ xəzan fəslinin gəlişindən xəbərsizdi. Ağaclar isə sanki ayrılığın soyuq nəfəsini hiss etdikləri üçün qüssəli görünürdülər. Balaca Çingiz anası, qardaşı və iki bacısı ilə Moskvanın Kazan Stansiyasında idi. Atası Torekul Aytmatov onları öz doğma vilayətinə - Qırğızistanın şimalındakı Talas vilayətinin Şəkər kəndinə yola salırdı.

Çətin sual...

Torekul Aytmatov görkəmli dövlət xadimi, yeni formalaşan Qırğız Kommunist Partiyasının lideri idi. O, Moskvada məsul vəzifədə çalışırdı.

Çingiz 1935-ci ildə, yeddi yaşında ikən anası, qardaşı və bacıları ilə birlikdə atasının yanına gəlmişdi. Təhsilə də Moskvada başlamışdı. Orta məktəbin birinci və ikinci siniflərini orada oxumuşdu. Ancaq 1937-ci il Torekul Aytmatov ailəsini Moskvadan göndərməyə qərar verdi.

Uşaqlar üçün bu, gözənilməz olmuşdu. Nə baş verdiyini anlamamış özlərini Kazan Stansiyasında görmüşdülər. Onları qatara mindirən atanın üzündə kədər kölgələnmişdi. Çingiz atasının onları niyə qəflətən Qırğızistana yola saldığını başa düşmək istəyirdi. Qüssə içində ondan soruşdu: "Niyə gedirik?"

Balaca Çingiz atasına çox çətin sual vermişdi. Torekul Aytmatov övladlarına Stalin rejiminin artıq təqiblərə başladığını, başının üstündə dolayan repressiya kabusunun anbaan yaxınlaşdığını, ailəsini qorumağın yeganə yolunu onları Moskvadan, öz yanından uzaqlaşdırmaqda gördüyünü söyləyə bilməzdi.

Qatar yola düşdü. Torekul Aytmatov perron boyu qaçaraq onlara əl edirdi. Çingiz də qardaş və bacıları kimi atasına əlini yelləyirdi. Bu, onun yaddaşında atasının son şəkliydə. Çingiz Aytmatovun hafizəsinə o ayrılıq qoxulu gün - 1937-ci ilin 1 sentyabrı belə həkk olurdu.

Sualına atasından ala bilmədiyi cavabı Çingiz özü tapacaqdı. Daha doğrusu, baş verən hadisələr Torekul Aytmatovun ailəsini Moskvadan uzaqlaşdırmaqda haqlı olduğunu göstərəcəkdə...

Çingizgil Şəkər kəndinə gəldilər. Çingiz Aytmatov 1928-ci il 12 dekabrda bu kənddə dünyaya göz açmışdı. Bu ucqar kəndə yığışan ailə intizar içərisində Torekul Aytmatovdan xəbər gözləməyə başladılar. Ancaq atasından səs-soraq yox idi. Nagima Aytmatova həyat yoldaşının başına gələnləri öyrənmək üçün partiya komitəsinə müraciət etdi. Ona Torekul Aytmatovun həbs olunduğunu söylədilər. Nagima Aytmatovaya nə məktub yazmaq, nə də cavab almaq icazəsi olmadığını da dedilər. Əslində, otuz beş yaşlı Torekul Aytmatovun artıq həyatda olmadığını ailəsindən gizlədirdilər. O, 1937-ci ildə həbs olunmuş, iki ay sonra güllələnmişdi.

Fırtınalar içində keçən illər

...İllər bu həssas uşağın xatirələrində ağırlı izlər qoyaraq ötüb keçirdi. Kəndlərinə atasının nə isə pis iş gördüyü üçün güllələndiyini fikirləşənlər də var idi. Bəzən Çingiz Aytmatov insanlara öz soyadını söyləməkdən belə çəkinirdi. Amma yaxşı ki, başqa cür düşüncələr də az

deyildi. Onlardan biri də Çingizin ibtidai sinif müəllimi idi. Bir gün müəllimi ona dedi: "Atanın adını deyəndə heç vaxt aşağı baxma, başa düşdün?" Müəlliminin sözləri uşağın fırtınalar qopmuş qəlbinə dayaq oldu, ona cəsarət verdi. Həyatının ən çətin anlarında o sözlərdən bərk-bərk yapışdı.

Doqquz yaşlı Çingiz anası və üç bacı-qardaşı ilə Şəkər kəndində ata nənəsi Ayımxanımın və bibisi Qaraqızın yanında yaşayırdı. Sənətin qırğız xalq ədəbiyyatı - nağılları, əfsanələri ilə zəngin nənəsi onun ən böyük müəllimi oldu. Ondan öyrəndiklərini illər sonra qələmə alaraq yazıçı kimi şöhrət qazandı...

Onu qarşıda gözləyən böyük şöhrətdən xəbərsiz Çingiz Aytmatov yoxsulluq içərisində böyüyür, ümitsizliklə çarpışırdı. II Dünya müharibəsi başlayandan sonra ailələrinin güzəranı daha da ağırlaşdı. Onun milliyətçə tatar olan, yerli teatrda aktrisa işləmiş, gözəl, kübar anası Nagima Aytmatovunu ağır, məhrumiyyətə dolu həyat soldurur, sağlamlığını əlindən alırdı.

Nagima Aytmatova xəstələnib yatağa düşdü. Çingiz on dörd yaşında məktəbdən çıxmamalı oldu. Yazıb-oxumağı bilirdiyinə görə kənd şurasında katiblik etməyə, evə qazanc gətirməyə başladı. Ancaq o günlərdə kənddə ən ağır iş də bu yeniyyətmenin üzərinə düşdü. Çingiz Aytmatov cəbhədə həlak olmuş əsgərlər haqda məktublari evlərə çatdırmalı idi. Hər dəfə mənzil başına çatanda sanki ayaqları yerə sancılır, onu dəhşət bürüyürdü. Üstündə sovet ordusunun möhürü vurulmuş kağızı çətinliklə açırdı. Bu qısa məktublari hər dəfə oxuyanda ona elə gəlirdi ki, dünyanın ən yorucu işini görür. Analar elə yarıqlı nalə çəkirdilər ki, bütün təsəlli sözləri həmin anlarda mənasız görünürdü. Çingiz Aytmatov nə bu dəhşətli mənzərəyə baxa, nə də çıxıb gedə bilirdi. Ürəyini bürüyən dözülməz kədər içində dayanıb baxmaqdan başqa çarəsi qalmırdı. Çəkdiyi iztirablar ona dərdlərə alışmağı deyil, dözməyi öyrədirdi.

Evlərə qara xəbər yollayan müharibə ürəklərdə sağıalmaz yaralar açaraq bitdi. Müharibə ona nə qədər ağır günlər yaşatsa da, təhsil almaq arzusunun əlindən ala bilməmişdi. Çingiz Aytmatov 8 sinif bitirdikdən sonra Cəmbül Zootexnikumuna daxil oldu. Həmin təhsil ocağını əla qiymətlərlə bitirdi. 1948-1953-cü illərdə o, Bişkekdəki Kənd Təsərrüfatı Universitetində də əla qiymətlərlə oxudu. Ali təhsil aldıqdan sonra o, üç il Qırğızistan SSR-in Maldarlıq Elmi-Tədqiqat İnstitutunda işlədi. Orada başqa bir məsələ meydana çıxdı. Atası Torekul Aytmatovun repressiya olunduğunu ona xatırlatdılar. Beləcə, Çingiz Aytmatov institutla vidalaşmalı, yeni bir yol başlamalı oldu. Bu yol onun həyatını tamamilə dəyişdi...

Ədəbiyyat sevgisi

Əslində, qələmlə o vaxta qədər dil tapmışdı. 1952-ci ildə dövrü mətbuatda onun qırğız dilində ilk əsərləri çap olunmuşdu. Çox sevdiyi ədəbiyyat getdikcə Çingiz Aytmatovu daha çox cəlb edirdi.

1956-cı ildə repressiya qurbanlarının əksəriyyəti kimi, onun atasına da bəraət verdilər. Yalnız bundan sonra Çingiz Aytmatov Moskvadakı ali ədəbiyyat kursuna yazıla bildi.

Kursu bitirdiyi il onun qırğız dilindəki "Üz-üzə" hekayəsinin rus dilinə tərcüməsi "Oktyabr" jurnalında işıq üzünə gördü. Həmin il "Yeni dünya" jurnalında Çingiz Aytmatovun bir sıra hekayələri və yazıçıya dünya şöhrəti qazandıran "Cəmilə" povesti dərc edildi.

İyirmi doqquz yaşında fransız yazıçı Louis Aragon onun "Cəmilə" əsərini çox bəyənərək dünyada ən gözəl sevgi hekayəti adlandırdı. Bundan sonra Çingiz Aytmatov bir-birindən uğurlu əsərlər yazdı. O, "Əsrə bərabər gün", "Qırmızı yaylıqlı qovağım mənəm", "İlk müəllim", "Ana tarla", "Ağ gəmi", "Dəniz kənarı ilə qaçan alabaş", "Köşək gözü", "Erkən gələn durnalar", "Qiyamət", "Çingiz xanın ağ buludu", "Oğulla görüş", "Köçəri quşların göz yaşları", "Balaca əsgər", "Dəhnəçi", "Qırmızı alma", "Buyunuzlu ana maral", "Manqurt əfsanəsi", "Öldürək-öldürməyə", "Kassandra damğası", "Əlvida Gülsarı" və digər əsərləri ilə dünya şöhrəti qazandı. Başqa dillərə tərcümə edilən bu əsərlər Çingiz Aytmatovu məşhurlaşdırdı, ona böyük məhəbbət qazandırdı.

Əsərlərini rus dilində yazması və dünyada yayılan "Noviy mir", "Drujba narodov" kimi jurnallarında çap etdirməsi Çingiz Aytmatovun imzasını böyük sənət dünyasında tez tanıtdı. 1968-ci ildə "Əlvida Gülsarı" povestinə görə SSRİ Dövlət Mükafatına layiq görüldü. O, 1963-cü ildə Lenin, üç dəfə - 1968, 1977 və 1983-cü illərdə SSRİ dövlət mükafatına, 1978-ci ildə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adına layiq görüldü.

Əmək fəaliyyətinə bir zamanlar Qırğızistandakı Çon-Arık sovxozunun zootexnikliyindən başlayan Çingiz Aytmatov Moskva ali ədəbiyyat kursunun məzunu kimi "Pravda" qəzetinin xüsusi müxbirliyinə, Qırğızistan Kinematografıqlar İttifaqının sədrliyində də iştirak etdi. O, 1990-1994-cü illərdə əvvəlcə SSRİ-nin, sonra isə Rusiyanın Benilüks ölkələrindəki səfəri vəzifəsində işlədi. 2008-ci ilin martında Qırğızistanın Fransada, Belçika, Lüksemburq və Niderlanddakı səfəri oldu.

Çingiz Aytmatov 10 iyun 2008-ci ildə müalicə olunduğu Almaniyanın Nürnberq şəhərində yerləşən klinikada vəfat etdi.

O, ömrünün sonunadək kədərli uşaqlığını unutmadı. Moskvanın Kazan Stansiyasında atası ilə son görüşdən otuz il sonra anası həsrət, dərd içində dünyadan köçdü. Çingiz Aytmatov onun məzarına atasının adını da yazdırdı. Əlli dörd il sonra isə Çingiz Aytmatov atası ilə "görüşdü"... Ölüm hökmü yerinə yetirilən 138 məhkumun birgə basdırıldığı kütləvi qəbiristanlıq aşkar edildi. Dəfn olunanlardan birinin cibində adı - Torekul Aytmatov yazılmış kağız vardı. Kağız güllə dəlib keçsə də, ad aydın oxunurdu.

Minlərlə, milyonlarla insanı qətlə yetirən, ocağını söndürən sovet hakimiyyətinin millətə etdiyi zulmləri, milli kimliklərini unudurmaq üçün hər cür qəddarlığa əl atdığını Çingiz Aytmatov bir sıra əsərlərində simvollaşdıraraq anlatdı. Dünya şöhrətli yazıçı yaradıcılığının zirvəsi sayılan "Əsrə bərabər gün" romanında da qırğız xalqının simasında əsərdə yaşayan xalqların başına gətirilən fəlakətləri qələmə aldı.

Bu il türk dünyasının milli iftixarı sayılan yazıçının 90 yaşı tamam olur. Dünyada ədəbiyyat və ədəbiyyat sevənləri yaşadıqca var olacaq Çingiz Aytmatovun əsərləri hər zaman insanlığa sevgini, haqqı, ədaləti anladacaq.

Zöhrə FƏRƏCOVA,
"Azərbaycan"